

ДУХОВНИ ЖИВОТ У ВАРВАРИНУ ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Варварин, најзначајније насеље у Темнићу, налази се на левој обали Велике Мораве, непосредно на ушћу Каленићке реке. Смештен је на речној тераси насталој усецањем корита Велике Мораве у алувијалну раван. Нагомилавањем материјала, речно корито се постепено, током времена, издигло изнад алувијалне равни, па се често излива и прави велике меандре, мењајући повремено корито. Варварин се налази на надморској висини од 143 м, док је надморска висина терена на десној обали Велике Мораве од 131 до 133 м.

Темнићки натпис

За историју Варварина је веома значајан „Темнићки натпис” нађен у Горњем Катуну пре једног века. Овај натпис се данас везује за сам почетак XI века, а на њему су исписана имена десеторице од 40 севастијских мученика. Веровало се да се, исписивањем њихових имена, грађевине штите од рушења. „Темнићки натпис” представља четврти део камене плоче која је била узидана у одређену грађевину, у овом случају највероватније цркву.¹ Он представља доказ да су Срби већ у то време познавали ћирилицу и имали словенску литургију.²

Сасвим је извесно да натпис не потиче са места на коме је нађен већ да је ту пренет са неког другог локалитета. Постоје, заправо, само два локалитета са којих је могао да буде донет, а то су црква у Орашју и црква у Варварину. Варваринска црква посвећена Успењу пресвете Богородице саграђена је 1825. године, тачније, том приликом је обновљена старија сакрална грађевина. У аустријским изворима из XVIII века поред Варварина помиње се, у непосредној близини, и Бела Црква. Занимљиво је да се у повељи византијског цара Василија II Бугароубице којом је овај владар 1020. г. потврдио Охридској архиепископији територијални опсег који је имала у време бугарских царева Самуила и Петра, у оквиру Београдске епископије, помиње град „Аспрην /Еκκλησ...σν” тј. Бела црква³. Стојан Новаковић је сматрао да је то Смедеревска Паланка за коју знамо да се у време турске владавине такође звала Бела Црква или, евентуално, Бела Црква у Јадру.⁴ Константин Јиречек је још раније усвојио мишљење да је реч о Паланци.⁵ М. Кашанин је, пак, сматрао да се ради о Белој Цркви у Карану.⁶ С обзиром да нико од њих не спомиње Белу Цркву тј. Варварин (а има много разлога за претпоставку да је реч управо о тој Белој Цркви), највероватније нико није ни обратио пажњу на то да се Варварин звао и Бела Црква.⁷ У сваком случају, ако користимо турске и аустријске изворе, Бела Црква могу да буду само Смедеревска Паланка или Варварин. Кад је реч о Смедеревској Паланци, немамо ни изворе ни археолошке на-

¹ Бранкица Чигоја, *Темнићки натпис*, *Анали Филолошког факултета*, Београд, 1987, књ.18, 211; Светозар Радојчић, *Темнићки натпис. Сујеверице средњовековних градитеља о чудотворној моћи имена и ликова севастијских мученика*, *Зборник за ликовне уметности*, Нови Сад (Матица српска), 1969, књ. 3, 9

² Реч је о ћирилици која је старија верзија од тзв. „преславске” ћирилице. О отоме детаљно видети у поменутом раду Бранкице Чигоје, као и код Александра Младеновића, *Српска редакција старословенског језика и употреба само танког јера у писању*, *Археографски прилози* 19, Београд, 1997, 15-16

³ Стојан Новаковић, *Охридска архиепископија у почетку XI века*, *Глас СКА* 76, Београд, 1908, 36-44

⁴ Исто.

⁵ Константин Јиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград*, *Зборник константина Јиречека I*, Београд, 1959, 126

⁶ М. Кашанин, *Бела црква каранска*, *Старинар*, 1926-1927, 127

⁷ Стојан Новаковић је морао да зна за рад Д. Руварца, *Митрополија Београдска око 1735. године*, *Споменик СКА XLII*, Београд, 1905. Исто важи и за М.Кашанина. Јиречек је свој рад штампао још 1877. г. тако да није био упознат са Руварчевим радом. Каснији аутори су само преписивали Јиречека и Новаковића.

лазе који би могли поузано да се вежу за период Василија II. Међутим, у погледу Варварина имамо сасвим другачију ситуацију. Ту је, најпре, сам Темнићи натпис који потиче управо из тог периода. Већ то је довољно да претпоставимо да је управо Варварин, највероватније, Бела Црква из XI века. Веома је значајно да је у Варварину откривена некропола са материјалом из IX-X века.⁸ То, међутим, није све. Ту је и локалитет у Маскарама на коме такође има налаза из тог времена као што су опеке, по многим карактеристикама рановизантијске, које би требало да потичу из VI или VII века.⁹ Међутим, на две опеке се налазе рељефно изведени крстови, на крајевима рачвасто расцепљени. Примери оваквог типа крста, у сличним композицијама или усамљени, често су урезивани на зидовима цркава значајних хришћанских центара X века на територији коју је покривало бугарско Прво царство.¹⁰ Његова је употреба константована и у Србији у истом периоду. Постоје примери таквог крста урезани на керамичким судовима, доватницима или фасадним украсима откривеним на неким византијским утврђењима у Србији (Чечан, Рас–Градина, Београд).¹¹

Браничевска епархија, је нешто касније, обухватала области Браничево и Кучево (крај око Смедерева, од Дунава до реке Јасенице и од Авале до Велике Мораве, а не крај око данашњег Кучева) па нема разлога да сумњамо да је тако било и у XI веку, поготово што се ово задржало скоро до нашег времена. Београдска епархија је обухватала, готово сигурно, Београд са околином и Шумадију. При набрајању градова у Београдској епархији, Бела Црква се наводи последња, што би било и нормално ако су градови набрајани по неком реду – а за ову епархију је долазило у обзир само набрајање од севера ка југу–наравно, уколико је у набрајању уопште било некаквог реда.

Можда сви ови аргументи, појединачно узети, нису довољно убедљиви докази за тврдњу да је Бела Црква из повеле Василија II данашњи Варварин али, када се узму сви заједно, неоспорно је да их треба узимати врло озбиљно, а сасвим сигурно озбиљније него аргументе који указују на Смедеревску Паланку.

На основу Темнићког натписа, проф. Радослав М. Грујић тврди: „Из врло су раног доба, по свој прилици из римског, и цркве Св. Николе у Ђунису, четрдесет мученика у Варварину и још неке друге.”¹² Не можемо се сложити са овако раним датовањем ове цркве и сматрамо да је саграђена негде у X веку, када и црква Св. Духа у Сталаћу. Наравно, није искључено да је саграђена на темељима ранохришћанске базилике, али то тек треба да потврде или оповргну археолошка истраживања. Сем тога, црква засигурно није била посвећена четрдесеторици мученика–већ смо навели чему је плоча служила. Мишљења смо да је црква била посвећена Св. Варвари и да је по њој Варварин и добио име.

Споменимо овде и народно предање о томе како је Варварин добио име:

Нека баба у своје време казала Турцима где се налази стан Тодора Везира, јер га Турци нису могли пронаћи. Али је Срби, за казну због издаје, убили и убијену варили, а онда је такву у Бачину бацили-те су тако, по причању старих људи, Варварин и Бачина добили своја данашња имена.¹³

⁸ Душица Минић, *Керамичке посуде као гробни прилози на средњовековним некрополама у Србији*, Годишњак града Београда, књ. XXV, Београд, 1978, с. 88

⁹ Душан Рашковић, Небојша Ђокић, *Резултати рекогносцирања античких налазишта и комуникација на подручју јужног Темнића*, Гласник САД 13, Београд, 1997, 137-139, сл.1 и сл.2

¹⁰ Љ. Дончева-Петкова, *Знаци Върху археологически паметници от средновековна България VII-X век*, БАН, София, 1980, 19-24, 49-51, Т. XXXV/25, Т. XXXVI

¹¹ Марија Бајаловић-Хаци Пеших, *Унутрашње утврђење Београдског града*, Годишњак града Београда књ. XXXIX, Београд, 1992, 39

¹² Радослав М. Грујић, *Православна Српска црква*, Крагујевац, 1989, 59

¹³ *Летопис цркве варваринске у Варварину*, с. 5

Духовни живот у Темнићу у средњем веку

Премда у писаним средњовековним изворима немамо директне податке о било којој цркви у овом крају, можемо са сигурношћу тврдити да их је било. Уосталом, и о самом Левчу имамо веома мало писаних извора.

Ништа поуздано не можемо рећи о овом крају после 617. год. (када је, највероватније, срушена византијска власт у Поморављу) па све до средине IX века. На овим просторима су у то време, сасвим извесно, живела словенска племена, али је тешко рећи да ли су то били Срби или неко друго племе (можда Моравци). Врло вероватно су били у некој мери зависни од Византије, али је неизвесно колико. Становништво је било претежно паганско, мада није искључено да су постојале и неке ту и тамо разбацане хришћанске „оазе”.

Бугари ускоро почињу озбиљно да угрожавају Византију и успевају да 809. год. преотму стратешки важну Софију, једну од главних тачака на путу од Цариграда ка Дунаву. У трећој деценији IX века Бугари су доспели чак и у Панонију и Дакију. Све негде до 840. год. Срби и Бугари живели су „мирно као суседи и комшије, пазећи једне друге”. Бугарски владар Пресјам је напао Србе којима је тада владао Властимир, али је после трогодишње борбе морао да се повуче. После Пресјамове смрти (852.) на бугарски престо долази кан Борис који је одмах напао Србе—такође без успеха. Тешко је рећи коме је Темнић тада припадао, да ли Србији или Бугарској (пре овој другој), али је у сваком случају био близу границе.

Главна активност на хришћанизацији ових крајева одвија се крајем IX века. Бугаре су Византинци покрестили 865. год, после чега је Борис добио и ново име, Михаило. Симеон ступа на бугарски престо 893. год. и већ идуће године започиње двадесетогодишњи рат са Византијом. Он успева да 924. год. привремено заузме Србију. Од тада је овај крај сигурно у бугарској власти. Али, већ 931. год. је Часлав Клониимировић успео да Србију ослободи од Бугара.

Међутим, морамо знати да је хришћанство у народној маси представљало само танак површински слој. Балкански Словени су напуштали само поједине елементе своје народне религије, преиначавали их и замењивали елементима из старих балканских религија и из хришћанства. Већ тада је религија Срба добила и своје друго обележје, синкретизам. Она је у исто време била (а и данас јесте, у великој мери) и монистичка и дуалистичка, и манистичка и теистичка, и хришћански монотеистичка и политеистичка, али пре свега сва прожета магијом. Не смемо заборавити ни то да је јерес средином X века била веома распрострањена у Бугарској, па онда сигурно и у Поморављу и Расини.

После смрти цара Петра (969), византијски цар Јован Цимискије је 971. год. војнички покорио целу Бугарску и Србију. По Јовановој смрти 976. год, настале су смутње у Византији које су Срби искористили да се ослободе византијске власти. Истовремено је у Македонији Самуило са својом браћом дигао устанак. Нешто после 986. год. Самуило је успео да освоји и Србију. Византијски цар Василије II Бугароубица отпочиње 996. год. успешну офанзиву, постепено уништавајући Самуилову државу, тако да 1019. год, коначно, поново држи под својом влашћу скоро цели Балкан.

Већ 1035. избија у Зети устанак под вођством Стевана Војислава који је коначно успео да стекне независност 1042. год. Нешто раније, 1040. год, Поморављем су протутњале и устаничке чете Петра Делјана кога Византинци поразише 1041. год. код Острова. Угри су продрли до Ниша 1072. год, а цела Бугарска се побунила под Бодином 1073.¹⁴ када су оближњи крајеви поново припојени Србији. Наиме, Немања је имао под својом управом Расину¹⁵ као дедовину, док су Загрлата и Левач све до 1180. били у рукама Византинаца. Средњовековни Левач је, поред данашњег Левча, обухватао и Темнић, док је Загрлата крај који се пружа од Ђуниса до Великог Шиљевоца и Рибара, долином Рибарске реке, а обухвата и леву обалу Јужне Мораве на том делу.

Ово је и време када се хришћанство, коначно, укоренило у српско биће. Тачније, то је време Светог Саве. Премда је српски народ већ неколико векова исповедао хришћанство, тек тада је досегао праве духовне висине. „Св. Сава и његови следбеници и мисионари у српском народу одлучно раскидају са опортунистичком и половичном мисионарском тактиком охридске архиепи-

¹⁴ Константин Јиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград и Балкански кланци*, Зборник Константина Јиречека I, Београд, 1959, 144.

¹⁵ Археолошко ископавање некрополе у Читлуку, која је из XII века, недвосмислено показују да су у то време у Расини живели Срби.

скопије и енергично приступају еванђеоском просвећивању Срба према најортодокснијим идеалима атонског и палестинског монаштва.”¹⁶

Српска средњовековна држава се врло активно уплитала у живот и схватања својих становника, нарочито оних на селу. Свим средствима државне принуде је потпомагала борбу цркве против паганства и јереси. Управо је то време када ће код Срба доминирати најортодоксније хришћанство, са најмање примеса паганства, магије и сличног.

Левач се, као што смо већ рекли, ретко помиње у српским средњовековним изворима. Први пут се помиње у Хиландарској повељи (писаној 1198. или 1199. год.) при набрајању крајева које је Стефан Немања припојио својој држави: „... *И обнових своју дедовину и већма утврдох Божјом помоћу и својом мудрошћу, даном ми од Бога, и подигох пропаљу своју дедовину и придобих: од морске земље Зету и са градовима, и од Арбанаса Пилот, и од грчке земље Лаб са Липљаном, Дубочицу, Реке, Загрлату, Левче, Белицу, Лепеницу*”.¹⁷ Ово скоро дословце понавља и Стефан Првовенчани у Хиландарској повељи.¹⁸

Из тог времена је и помен Левча у делу „Живот Светог Симеона Немање” од Светог Саве, такође при набрајању успеха Немањиних: „... *и подиже пропаљу своју дедовину и придоби од поморске земље Зету са градовима, а од Рабна оба Пилота, а од грчке земље Патково, све Хвосно и Подримље, Кострац, Дриковину, Ситницу, Лаб, Липљан, Глобочицу, Реке, Ушку и Поморавље, Загрлату, Левче, Белицу*.”¹⁹

Стефан Првовенчани у својој биографији Стефана Немање не помиње Левач, али у два наврата помиње град Равно (Њуприју). Први пут²⁰ као град који је Немања освојио, а други пут²¹ као град који се налази на граници његове државе. Значи да се и Темнић у то време налазио на граници Србије. Први крунисани Немањић помиње жупу Левач у својој повељи храму Св. Спаса у Жичи. „I siö `ÿpe prilo`ihom` pod` oblast` si3 crßkvi: Krou`ilnicou, Moravou, Bor`~`, Lepenicl obl, Bllica, Llvo`~, Lougom`a, Rasina, »hoñanica“ Ове жупе су приложене у циљу наплаћивања јерархијског данка, тј. поповског и земљано поповског бира.²²

У Равничкој повељи кнеза Лазара (из 1381. г.) не помиње се нити једно село из Темнића, али се зато помињу Ћићевац (Kzkoевc`) и Лучина (Lou-ina), као и нека села са друге (десне) обале Велике Мораве која данас више не постоје: Бежање (Be`an3), Грменовац (Gr`menov`c`), Поскурице (Poskurice), Придворица (Pridvorica) и Куциново (Kucinovo).²³

Кнез Лазар је даровао манастиру Раваници „panagür Petrov u Stala}u s` brodom`“.²⁴ Тај панађур у Сталаћу помиње 1473. године и један Дубровчанин.²⁵

Негде у првој половини 1411. г. вођен је, пред деспотом Стефаном Лазаревићем, српским патријархом и сабором, спор између монаха Венедикта Цреповића и манастира Хиландара а да би се из хиландарског властелинства издвојила црква у Лешћу посвећена Богородици. На савет патријарха, деспот Стефан враћа цркву у Лештију њеном ктитору Венедикту али, да би умирио Хиландарце, поклања им села Бадчину и Церницу у Левчу, поред неколико села око Новог Брда.²⁶

На крају још споменимо још и то да се овај крај помиње у српским летописима поводом напада принца Мусе на Србију почетком 1413. г.

„V` llto .šÑ.cÑ.vÑ.aÑ. car` Mousiö raybi despota Steçana na Vr`b`nici, i rasipa Krou`ev`c` i Petrous i Stalak` i Kopriön` i

¹⁶ Д.Богдановић, *Крсна слава као светосавски култ*, Гласник Српске патријаршије, Београд, 1961, 206

¹⁷ *Хиландарска повеља*, Списи Светог Саве и Стевана Првовенчана (превео Лазар Мирковић), Београд, 1939, 25-26

¹⁸ *Хиландарска повеља*, Списи Светог Саве и Стевана Првовенчана (превео Лазар Мирковић), Београд, 1939, 161-162

¹⁹ Свети Сава, *Живот Светог Симеона Немање*, Списи Светог Саве и Стевана Првовенчана (превео Лазар Мирковић), Београд, 1939, 110

²⁰ *Стефан Првовенчани, Живот и дела Светога и блаженога и преподобнога оца нашега Симеона, који је пре био наставник и учитељ, господин и самодржац отачаства свога, све Српске и Поморске земље*, Списи Светог Саве и Стевана Првовенчана (превео Лазар Мирковић), Београд, 1939, 183

²¹ *Исто*, 221

²² Гавро Шкриванић, *Жичко епархиско властелинство*, Историски часопис САНУ ИВ, Београд, 1954, 164

²³ Гавро Шкриванић, *Равничко властелинство*, Манастир Раваница, Београд, 1981, 90

²⁴ Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд, 1978, 76

²⁵ Богумил Храбак, *Дубровачка насеобина у копаоничком руднику Белом брду*, Огледи, 1952, 61

²⁶ Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912, 465-467

Skopnō i drouge gradove. I bey -isla mno`stvo roda hristiõnskaago oubi sablom`.'',²⁷

1413 Czar Mussia vastavit Stephanum Despotam ad Vrbricam et destruxit Krusevaz, Petruss et Stalak et Coprian et alis arces, et innumerum Christianorum populum gladio peremit. Quo anno venit Georgius ex Thessalonica.²⁸

Овим крајем је на свом путовању кроз Србију прошао и Бертран де ла Брокијер који релативно детаљно описује Сталаћ.

Поставља се, дакле, питање да ли је на овом простору било монашког живота за време српске средњовековне државе. Српски писани извори о томе ћуте. Шта о томе кажу турски извори? У њима се спомиње више манастира у близини Варварина. У даљем тексту дајемо само оне који су сигурно били ближе, а вероватно постоји још неки који засад није могуће тачније лоцирати. Поменимо и три манастира која су се налазила између Параћина и прелаза на Морави, као и Св. Николу Браљинског који је такође близу, премда са друге стране Велике Мораве.

Св. Димитрије је манастир негде на простору између *Параћина* и Мораве. Године 1575/6. био је у поседу неког хришћанина. Године 1583. и 1584. забележен је само приход од њега у износу од 150 акчи годишње.²⁹

Св. Јован је манастир у Левчу, у попису лоциран крај села *Г. Голине*. Треба га тражити или око данашњег села *Поточца* (пошто у атару села постоји локалитет Голина) или на месту данашње цркве Св. Јована у Орашју која се налази непосредно испод Голог брда. У атару села *Поточца* и суседних *Рашевице* и *Својнова* постоје остаци некадашњих цркава и манастира. Са друге стране, црква Св. Јована у Орашју је сигурно саграђена пре доласка Турака. Манастирско имање обрађивала су 1516. г. околна села. Судећи по високом приходу, 1236 акчи, било је знатно. Његови становници (који нису морали бити калуђери) су се побунили. Нешто касније (1521/3. г.) је приход манастира износио само 404 акче. У четвртој или петој деценији XVI века у манастиру су живела два калуђера, а приход је био 281 акча. У време владавине Мурата III број калуђера се попео на три, а приход износи 800 акчи (половина од шире).³⁰

Свети Јован, манастир код села *Жабе* у Јагодина (село под таквим именом данас не постоји). Убележен је само у турском попису из 1516. г. без икаквих података.³¹

Младовац је манастир негде између Параћина и Мораве. Чини се да се налазио ближе прелазу преко Мораве. Године 1575/6. настањују га два калуђера чија годишња давања износе само 20 акчи. Десетак година касније, уз манастир је уписан приход од прелаза преко Мораве у износу од 600 акчи (1584.).³²

Св. Никола у *Браљини* код *Сталаћа*. У турским пописима бележи се редовно манастир Св. Николе код села *Браљине* (нахија Петруш). Први поуздан помен је из 1530. г. и бележи две куће (сумарни попис) и приход од 124 акче. 1575/6. г. овде живи један калуђер, а приход износи 200 акчи (највећа ставка је од шире). 1583. и 1584. г. се приход овог манастира попео на 300 акчи.³³

Св. Никола је црква у Левчу. Друго име *Будичева*. Можда се може довести у везу са *Будичевића Орницом* (поток који се улива у Сибнићку реку). 1476/78. г. у овој цркви је уписано девет

²⁷ Љ. Стојановић, *Српски родослови и летописи*, Гласник српског ученог друштва 53, Београд, 1883, 79-80.

²⁸ Реља Новаковић, *Бранковићев летопис*, Београд, 1960, 51.

²⁹ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 92

³⁰ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 112

³¹ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 113

³² Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 135

³³ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 140-141

духовника, што наводи на закључак да је реч о манастиру. Приход од манастирског имања (виногради) износи 1342 акче.³⁴

Св. Никола, манастир код села *Јошанице* у левачкој нахији. Није идентичан са манастиром *Јошаницом*, већ га треба тражити у суседном селу *Сиоковцу* или селу *Трнави*. У четвртој или петој деценији XVI века ту су забележена два калуђера и приход од 100 акчи. Исти приход уписан је и у попису датираном у време Муратове владавине, где се назива други манастир Св. Николе код села *Јошанице*.³⁵

Св. Никола, манастир код села *Потоцја* у левачкој нахији. Вероватно идентичан са старом црквом Св. Николе у селу *Својнову*. У четвртој односно петој деценији XVI века у овом манастиру су живела два калуђера, а приход је износио 100 акчи одсеком. У време владавине Мурата III, приход од овог манастира износио је само 20 акчи.³⁶

Варварин под турском влашћу

Први сигуран писани помен Варварина датира тек у 1516. годину. Тада је то било веома велико село које је имало 128 домова. Варваринци су били задужени да израђују камене топовске кугле за потребе тврђава у Смедеревском санхаку. Зато су били ослобођени харача, овчарине и авариза.³⁷ Међутим, када су потребе за каменом ђулади смањене укинута су и повластице мајсторима, па су се они разишли. Тако 1570. и 1571. године, када су тражени мајстори за израду камене ђулади за потребе шајки на Скадарском језеру, мајстора каменорезаца није било ни у Смедеревском ни у Крушевачком санхаку. Због тога је издата наредба да се Варварину поново да муафијет.³⁸

Почетком XVII века, пусто село Варварин са селиштем Вранково припадало је вакуфу великог везира Лала Мехмед-паше Соколовића (1604–1606), братучеда славног Мехмед-паше Соколовића Високог. Овај вакуф у Левчу чинила су, поред Варварина и Вранкова, још и села Горњи Драгоњић („...а зову га и Обрш”), Бачина, Брајац (друго име Катун), Долњи Потоцац с манастиром и пусто село Бабин Дол. Лала Мехмед-паша их је добио 1605. год. када је поново освојио Острогон (изгубљен 1595). Његов син Мехмед-бег Соколовић спорио се 1664–1665. год. са агама Столног Београда око начина убирања хизје у тих осам села у Јагодинском кадилуку.³⁹

По завршетку аустро–турског рата (1737–1739), народ који је прешао на аустријску територију помилован је у септембру 1740. год. У освојеним областима трајао је попис које је као царски хас држао београдски дефтердар Ахмед-ефендија који је 1739. г. премештен из Ниша у Београд. Почетком 1741. год. Порта је још увек пожуривала своје пописнике да заврше попис левог крила смедеревског санхака, тј. нахија западно од Велике Мораве. Попис је завршен тек средином 1741. г. и њиме је царским хасовима у смедеревском санхаку враћена горе поменута група села у Левчу која је у претходном веку припадала вакуфу великог везира Мехмед-паше Соколовића. У овим селима била су пописана 84 од укупно 390 поданика у 37 села Левча (где је забележено још 160 пустих села, селишта и манастира).⁴⁰

Села новог царског хаса у Левчу нису припојена старој мукати Јагодина, него су у први списак обновљене београдске благајне 1. марта 1743. г. ушла као нова муката Темлик у Јагодини.

³⁴ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 141

³⁵ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 144

³⁶ Олга Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683*, Београд, 1984, 149

³⁷ **Başbakanlık Arşivi - İstanbul, Tapu defteri TD № 1007** (из 1516. године), 58

³⁸ Муафијет је потпуно или делимично ослобађање раје од свих или појединих, сталних или повремених државних или феудалних обавеза. **Başbakanlık Arşivi-Istanbul, Mühimme defteri XII, 109, Mühimme defteri XIV, 422, 707, 691, 1020, 1137, 1674.**

³⁹ Радмила Тричковић, *Галипољски Срби и Јагодина*, Историјски часопис књ. XXIX-XXX, Београд, 1982-1983, стр. 137-138; С. Башагић, *Знаменити Хрвати, Бошњаци и Херцеговци у турској држави*, Загреб, 1931, стр.47-48

⁴⁰ Радмила Тричковић, *Галипољски Срби и Јагодина*, Историјски часопис књ. XXIX-XXX, Београд, 1982-1983, стр.137

Вакуфским селима Лала Мехмед-паше дефтердар је, у међувремену, управљао као и свим осталим освојеним областима, а нова муката Темлик у Јагодина образована је од њих тек 1. марта 1743. г.⁴¹

Последњи талас избеглица у другој сеоби вратио се из Аустрије у Турску у јесен 1742. г. Својом одлуком од 1. октобра 1742. г. по којој опроштај од хизје и намета важи једино за новоо-својене области, Порта је непосредно утицала на то да се и ови повратници већином населе у се-верној Србији. Они који су тада дошли у левачко село пописано 1741. г. као „Горњи Драгоњић, а зову га и Обрш“, променили су његов стари назив у Обреж, по Обрежу у Срему, код престолоног града Купинова.⁴²

Муката Темлик у Јагодина постала је језгро кнежине Темнић. Станоје Мијатовић је утвр-дио: „Прави Темнић је Варварин са селима Горњи и Доњи Катун, Бачина, Маскара и Обреж. Дана-шњи Темнић, то је срез темнићски“. Није тешко утврдити да је прави Темнић у ствари темлик Ла-ла Мехмед-паше Соколовића и муката Темлик у Јагодина из средине XVIII века.⁴³

Сам назив Темнић је настао од израза темлик, арапске речи која означава правни поступак при коме султан неком заслужном лицу дарује свој посед у мулк, а у сврху оснивања вакуфа.⁴⁴ Темнићани су, међутим, објашњење имена Темнић обично сводили на разне народне етимологије од речи тама. По једнима, име Темнић потекло је од цара Лазара који је, задивљен бујном пшени-цом у своме пољу између Бачине и Варварина, узвикнуо: „Та ово је прави тамник од берићета!“ Други су тврдили да је Темнић прозван „због много таме“, чађи и магле која долази са Мораве а трећи, опет, „због таме, која је пала од пушчаног праха, кад се ту некада био бој“.

Духовни живот под Турцима

После обнове Пећке патријаршије 1557. године, српска црква је настојала да у народу об-нови и распространи култ Светог Саве. Заједно са оживљавањем Светосавља, свуда, па и по најза-баченијим крајевима Србије, ничу богомоље, додуше, обично мањих димензија него у време Не-мањића, Лазаревића и Бранковића.⁴⁵ Истовремено, црква шаље домаћинима скромне иконе које сеоска домаћинства држе окачене на источним зидовима својих кућа, са кандилима и свећама који су означавали мале кућне олтаре, и пред којима су се укућани крстили и тражили заштиту патро-на.⁴⁶ На место старих богова дошли су хришћански свеци који су често имали својства која су не-када припадала паганским божанствима. Ипак, црква је све до сеобе 1690. године успевала да се релативно успешно бори са паганским обичајима, веровањима, митовима и култовима. Радилa је то убеђивањем, просвећивањем, претњама и кажњавањем, дељењем епитимија...

Током сеобе је отишао и најшколованији део клера, а остали су само полушколовани сеос-ски свештеници са нешто монаха. У целој Србији северно од Западне Мораве постојале су само три школе. Свештеници су углавном учили у манастирима, али је и ученост монаха била, по пра-вилу, ниска. Скоро сви наши образовани монаси су живели северно од Саве и Дунава. Доста пода-така о образовном нивоу српског свештенства имамо за прву половину XVIII века. Огромна већи-на свештеника није знала да наброји ни десет божјих заповести, нити који су смртни греси, па чак ни шта је то крштење. Већина је била полуписмена.⁴⁷ Овакви свештеници нису били у стању да се боре са природом свог необразованог народа. Људи су били сујеверни, лаковерни и пуни страхова.

⁴¹ Радмила Тричковић, *Галипољски Срби и Јагодина*, Историјски часопис књ. XXIX-XXX, Београд, 1982-1983, стр.138

⁴² Радмила Тричковић, *Галипољски Срби и Јагодина*, Историјски часопис књ. XXIX-XXX, Београд, 1982-1983, стр.140-141

⁴³ Радмила Тричковић, *Галипољски Срби и Јагодина*, Историјски часопис књ. XXIX-XXX, Београд, 1982-1983, стр. 138; Ст. М. Мијатовић, *Темнић*, Српски Етнографски зборник VI, Насеља 3, Београд, 1905, стр. 245

⁴⁴ Радмила Тричковић, *Галипољски Срби и Јагодина*, Историјски часопис књ. XXIX-XXX, Београд, 1982-1983, стр.140

⁴⁵ Радван Самархић, *Идеје за српску историју*, Београд, 1989, 221

⁴⁶ Д. Антонијевић, *Бања*, Зборник радова Конгреса удружења фолклориста Југославије, XXXVI, Београд, 1989, 19

⁴⁷ О овоме видети детаљно у: *Извештај Максима Ратковића, ексарха београдског митрополита, 1733*, Гласник СУД књ.56, Београд, 1884, 117-327 и у Д.Руварац, *Митрополија београдска око 1735.године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905

Болест, неуспех, несреће и смрт претили су свакодневно. Страх смањује моћ расуђивања, па није чудо што су људи покушавали да себи помогну на начин који нема никакве везе са стварном хришћанском вером већ води порекло из магије и древних култова. У прилог томе је ишла и османска управа која је омогућила обнављање заједничке породице. Османлије су створиле друштвене односе који су се заснивали на кнежинској аутономији и ауторитету породичних старешина и сеоских кнезова као носилаца сеоске аутономије засноване на обичајном праву. По том обичајном праву, село је било затворено у себе и у њему је владао патријархални морал који је имао огромни утицај на живот како појединца тако и заједнице. Све је то Турцима била довољна гаранција за њихове интересе, па се нису превише упуштали у друштвени живот села.⁴⁸

Већина горе споменутих манастира, ако не и сви, саграђена је још у средњем веку. Сви су били мање–више активни у XVI веку, али се током XVII, изгледа, већина гаси. Аустријанце 1718. г. није дочекао ни један активни манастир у околини. Нешто касније, крајем XVIII века, обновљен је манастир у Орашју (као метох Каленића) и, нешто даље, Св. Роман. Ослобођење 1815. године је као манастир дочекао само Св. Роман, док су неке цркве коришћене као парохијске, па су као такве и обновљене почетком XIX века. Током XIX века обновљене су још неке цркве, али се овог пута није водило рачуна о њиховом првобитном изгледу и све су, осим Св. Николе Браљинског, приликом обнове промениле патроне.

Бела Црква

Нове поуздане податке о Варварину имамо са почетка XVIII века. На Епшелвицовој карти из 1718. године је уцртан Варварин–али као напуштено место. Међутим, Варварина нема у Најперговом попису Србије после Пожаревачког мира, мада су у самом попису дати чак и прелази преко река, или бар они значајнији. Из Јагодинског дистрикта коме је Варварин припадао могло се прећи у Турску само код Кукљина и Богања.⁴⁹ Интересантно је да и по Најперговом попису и по Епшелвицовој карти Крушевац није повезан са Цариградским друмом преко Јасике, Варварина и Јагодине, већ путем, десном обалом Западне Мораве до Града Сталаћа где се прелазила Јужна Морава. Пут је затим излазио на Цариградски друм негде код данашњих Појата. У каснијим аустријским⁵⁰ и српским⁵¹ изворима из тог периода, Варварин се не помиње али се јавља Бела Црква.

Овде морамо нагласити да је от у стцари реч о два насеља, што се несумњиво види из аустријских карата из XVIII века. Бела Црква се налазила на простору данашње вароши Варварина а Варварин отприлике у близини Руског споменика, неколико километара даље а не на простору данашег села Варварина. Повремено су егзистирала оба насеља истовремено а повремено само по једно.

Занимљиво је да у време аустријске владавине у првој половини XVIII века у околини Варварина не постоји ни један манастир, а сам Варварин (тј. Бела Црква) је припадао Бачинској парохији. Први свештеник у овој парохији за кога знамо био је поп Михат (Мијат), родом из Колашина.⁵² Дошао је у Бачину 1725. год. и ту провео три године, после чега је пребачен у Јагодину.⁵³ У

⁴⁸ Десанка Николић, *Однос власти према обичајној традицији у Србији прве половине XIX века*, Етно-културолошки зборник књига II, Сврљиг, 1996, 33

⁴⁹ Сталаћ је такође припадао Аустрији. Др Душан Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САНУ XCVI, Београд, 1948, 31-32

⁵⁰ Johann Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung 1717-1739*, Mittheilungen des k.k. Kriegsarchivs, Neue Folge, III Band, Wien, 1889; С.Пецињачки, *Распоред домаће милиције аустријске Краљевине Србије у 1725. години*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, књ.VII, Чачак, 1977; С.Пецињачки, *Извештај К.А.Виртемберга о неким тврђавама и домаћој милицији аустријске Краљевине Србије у 1720. години*, Мешовита грађа књ.5, Београд, 1977 итд.

⁵¹ Д.Руварац, *Митрополија Београдска око 1735. године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905; Недељко Радосављевић, *Ваљевска епископија у „Извештенију” из 1735.године*, Гласник 31, Ваљево, 1997; Максим Радковић, *Извештај Максима ексарха*, Гласник СУД 56, Београд, 1884;

⁵² Мијат је рођен око 1698. год. од оца Станка и мајке Канде. Школовао се 12 година у манастиру Црна Река код јеромонаха Максима. Оженио се 1718. г. после чега је 1719. г. рукоположен, најпре за ђакона а затим за свештеника, у ма-

Бачини га је 1729. год. заменио поп Дамјан Јанковић из села Моракова у Никшићима. Дамјан је рођен око 1696. год. од оца Јанка и мајке Росе. Школовао се, пуних 12 година, код стрица Герасима, јеромонаха у манастиру Шудикову. Пошто се оженио, са благословом патријарха Мојсија, рукоположио га је у манастиру Павлићу (код Новог Пазара) 1712. год. у два дана, најпре у чин ђакон а затим у чин свештеника, епископ новопазарски Јефрем. Све трошкове око рукоположења је платио његов стриц Герасим. Након тога, дата му је нурија у селима око Рожаја за шта је добио синђелију од патријарха Мојсија. Када су око 1729. год. његови парохијани, услед турског притиска, почели да беже на аустријску територију, кренуо је са њима и поп Дамјан и са њима се скупа населио у селу Бачина. Допуштењем ваљевског владике добио је нурију коју су чинила села Бачина (21 дом), Бела Црква (8 домова), Катун (5 дома), Маскаре (8 дома) а изгледа и Рашевица и Јеховац (укупно 18 домова) и Хан (14 дома).⁵⁴ За синђелију је владици платио 12 форинти. Дамјан је знао да чита српски, али није знао да пише и поје, аније познавао ни за 7 тајни црквених ни за њихову форму. Духовник му је био, тада 1736. год. већ покојни, јеромонах Арсеније из манастира Љубостиње. У то време, већ две године није држао литургију. Зато му је 7/18. марта 1736. год. наложено да чешће држи литургију у манастиру Каленићу. Од породице је имао жену и шест синова (од којих се други Радосав, стар 8 година, школовао у манастиру Ресави). Са њим су живели његов млађи брат Петар са породицом као и њихова мајка. Од прибора за вршење службе имао је крст, епитрахил, московски требник, српски петогласни октоих, српски часловац и псалтир, српску литургију, везени фелон и појас. Од имања је имао добро саграђену кућу, 4 дана орања њиве, 3 дана косидбе за 6 коса ливаде, 10 мотика винограда, 3 коња, 4 вола, 4 краве, 8 јунади, 10 оваца и 10 коза.⁵⁵

За нас је врло значајан податак да то време у Дамјановој парохији није било „завршене” цркве, па је он градио једну малу поред своје куће али је још није био завршио.⁵⁶ Са друге стране, знамо да је 1784. г. у Белој Цркви постојала црква⁵⁷ а да је 1796/7. г. обновљена црква у Орашју.⁵⁸ Готово је сигурно да су ове две цркве постојале и пола века раније, у време попа Дамјана. Тешко је, данас, рећи зашто Дамјан није обновио једну од ових цркава него је почео да зида нову цркву у Бачини.

Варварин 1784. године

Кроз Варварин, тачније тадашњу Белу Цркву, је 1784. године прошао Јосиф Павле Митесер.⁵⁹ На основу Митесерове приче (као и његове карте) можемо закључити да је Каленићка река имала корито, код данашњег Варварина, неких 500 до 600 м северније него данас. Насеље Бела Црква налазило се јужно од Каленићке реке, као и црква. Бела Црква је била релативно велико се-

настиру Павловици. Патријарх Мојсије му је дао нурију у Црној Реци у којој је служио пет година након чега су му нурију преотели калуђери истоименог манастира. Пошто је остао баз нурије преселио се на аустријску територију где је 1725. г. добио нурију у селу Бачини. Д. Руварац, *Митрополија Београдска око 1735. године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905, с.191

⁵³ Мијат је слабо знао да чита и пише а уопште није знао да поје. Пошто се, у Јагодина, одао пијанству тражено је да се премести из места да не би каљао углед цркве. Д. Руварац, *Митрополија Београдска око 1735. године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905, с.191

⁵⁴ Из текста није јасно да ли села Рашевица, Јеховац и Хан припадају Бачини или Јагодина, али по свему судећи Бачини. Д. Руварац, *Митрополија Београдска око 1735. године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905, с.190 и с.202

⁵⁵ Д. Руварац, *Митрополија Београдска око 1735.године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905, с.190-191

⁵⁶ Д. Руварац, *Митрополија Београдска око 1735.године*, Споменик СКА XLII, Београд, 1905, с.191

⁵⁷ П. Ј. Митесер, *Опис средње Србије*, Споменик LXXXII, Београд, 1936, с. 71

⁵⁸ Павле Васић, *Уметност у Крушевцу*, у Уметничка топографија Крушевца, Нови Сад-Крушевац, 1990, с. 190 (ту видети и старију литературу)

⁵⁹ Интересантно је да су Митесерова запажања о Белој Цркви (Варварину) остала потпуно незапажена у свим досадашњим радовима у којима је обрађиван било Варварин било варваринска црква премда су његови подаци од суштинског значаја за историју и Варварина (па и целог Темнића) и варваринске цркве. П. Ј. Митесер, *Опис средње Србије*, Споменик LXXXII, Београд, 1936, с. 71

ло са 23 лоше саграђене хришћанске куће. Кроз село је пролазио пут којим су могле да се крећу и кочије а који је ишао из Јагодине, преко Обрежа, Беле Цркве, Бошњана, Шанца и Јасике за Крушевац. У Обрежу се са овим путем укрштао пут који је ишао из Ћуприје. Преко Каленићке реке је постојао (вероватно дрвени) мостић распона 5 до 6 корака (око 4 метара) којим су такође могле да пређу кочије. На обали Мораве је постојало место на коме су пристајале (а могли су и да се везују) мање лађице или већи чунови. За нас је, овог пута, најважније да Митесер помиње, у Белој Цркви, и једну цркву саграђену од камена. Он додуше не говори о томе у каквом је стању та црква али да је била у лошем стању вероватно би то спомену.⁶⁰

Српска црква за владе Милоша Обреновића

После Другог српског устанка, Срби су настојали да добију дозволу да зидају нове и обнављају старе цркве⁶¹ јер је у то време чак и у ослобођеној Србији, северно од Западне Мораве, црква било веома мало. Чак их негде ни по варошима није било. Манастири су били ретки и са мало калуђера. У проширеној Србији, 1834. год, било их је само двадесетак, са око стотину калуђера.⁶² Све до средине XIX века је и квалитет свештеника и монаха био врло лош—наравно, уз часне изузетке. Међу њима су широко били распрострањени блуд, лоповлук и нерад. Већина њих су били незналице, а епископи, који су по правилу били Грци (Фанариоти), бринули су само о томе како да узму што веће паре. Књаз Милош је настојао да саветима, претњама и строгим казнама доведе у ред свештенство и монахе, али је све то ишло врло споро.⁶³ Тек са доласком српских митрополита на чело цркве (1830.) стање у цркви је почело да се побољшава.

Наиме, још 1820. год, је Милош тражио од султана писмену потврду о слободи зидања нових и обнови старих цркава.⁶⁴ Турци су у почетку ћутке прешли преко овог Милошевог захтева да би нешто касније, у V члану Акерманске конвенције склопљене између Русије и Турске 25. септембра/7.октобра 1826. год, признали Србима слободу вере. Хатишериф повезан са Акерманском конвенцијом је издат тек 18/30. септембра 1828. г., али је и он био крајње неодређен. Питање самоуправе Србије је решено тек хатишерифом од 3/15. августа 1830. год.⁶⁵ којим је Србија добила право да сама бира своје епископе. На основу тога је Цариградска патријаршија опозвала оба последња Фанариота на столици Београдске и Ужичке Митрополије. Милош је сместа поделио Ужичку митрополију на две епархије, Ужичку и Шабачку. Нешто касније, 1832. год, Милош је на основу хатишерифа склопио уговор са Цариградским патријархом о самоуправи Српске цркве. Том приликом је Београдски епископ добио наслов Архиепископа београдског и чин Митрополита целе Србије⁶⁶.

Књаз Милош је веома много учинио на подизању нових и обнови старих цркава.⁶⁷ Он је већ 1820. г. изобичајио да се за оправку цркава тражи везирово одобрење.⁶⁸ Књаз још 14/26. де-

⁶⁰ П. Ј. Митесер, *Опис средње Србије*, Споменик LXXXII, Београд, 1936, с. 71

⁶¹ Ово право им је индиректно давао VIII члан Букурешког уговора („...на молбу Срба, Висока Порта ће им дати исте повластице које уживају њени поданици на Архипелашким острвима и у другим крајевима њених држава”). Једно од најважнијих од права које су имала Архипелашка острва је право неометаног зидања цркава. Мирослав Р. Ђорђевић, *Питање самоуправе Србије 1791-1830.*, Београд, 1972, с.80. и Стојан Новаковић, *Васкрс Државе српске и друге студије*, Београд, 1986, с.156-158.

⁶² Тихомир Р. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, Београд, 1924, с.207.

⁶³ *Ибид*, с.201-206.

⁶⁴ Представка од 8/20.септембра 1820.г. у којој се под т.1. тражи “Слободно и јавно богослужење по обреду православне цркве, с правом поправљања и подизања цркава и манастира, и подизања звона на њима.” Мирослав Р. Ђорђевић, *Питање самоуправе Србије 1791-1830.*, Београд, 1972,с.105.

⁶⁵ *Ибид*, с.113-114.

⁶⁶ Радослав М.Грујић, *Православна српска црква*, Крагујевац, 1989, с.148-149.

⁶⁷ О овоме видети детаљно у Др Радосав Марковић, *Задужбине кнеза Милоша*, Просветни гласник бр. 3-5, година LVIII, Београд, 1942, с. 121-130, Др Миодраг Коларић, *Грађевине и грађевинари Србије од 1790 до 1839 године*, Зборник Музеја Првог српског устанка И, Београд, 1955, с.5-28; Др Миодраг Коларић, *Класицизам код Срба (1798-1848)*, II, В, Београд, 1966; Др Драг. Страњаковић, *Кнез Милош према вери и цркви*, Гласник Српске Православне

цембра 1815. г. пише кнезовима свих нахија да се напишу све цркве и црквешта.⁶⁹ Одмах затим се наређује и њихова обнова. Од почетка двадесетих година то је већ прави покрет иза кога стоји држава. Форсира се изградња и обнова цркава и у неослобођеним крајевима, али је ту и даље неопходна дозвола паша. За крушевачки крај је то био лесковачки Шашит паша.

Храм Успеније пресвете Богородице у Варварину

Зидање варваринске цркве се често помиње у литератури⁷⁰, међутим у свим тим радовима она се само узгред спомиње. Поред тога, готово сви аутори, потпуно погрешно наводе да је саграђена 1824. г. а као што ћемо даље видети она је у ствари завршена 1825. а 1824. г. су само започети радови на њој. Поред тога свуда се наводи да је она тада саграђена а она је заправо, као што из Митесеровог писања сазнајемо, само обновљена.

Једна од првих цркава саграђених у Милошевој Србији била је управо црква у Варварину. За изградњу цркве су унајмљени мајстори Јања Михајловић–Мали и Никола Ђорђевић–Цицерон, најпознатији неимари тога времена. Јања је имао групу од око 30, а Никола од око 25 радника. Њих двојица су заједнички уговарали послове, и то обично по неколико објеката истовремено.⁷¹ Они су најпре 13/25. јула 1823. г. започели цркву Св. Тројице у Карановцу (Краљеву) коју су довршили 1824. г.,⁷² а онда су, започели цркве у Рибнику и Варварину.⁷³ Тачније, 14/26. маја 1824. г. кнез Милош је писмом обавестио Милету Радојковића, да му шаље мајсторе Цинцаре да се са њима нагоди око зидања нове цркве у Белој Цркви (Варварину).⁷⁴ Радови су започети, вероватно, јуна

Цркве бр. 10, Београд, 1967, с.262-267; Д. Кашић, *Рад кнеза Милоша на подизању и обнови цркава и манастира*, Гласник Српске Православне Цркве бр. 10, Београд, 1967, с.267-271; Б. Несторовић, *Преглед споменика архитектуре у Србији XIX века*, Саопштења X, Београд, 1974; Павле Васић, *Уметност у Крушевцу у Уметничка топографија Крушевца*, Нови Сад-Крушевац, 1990; Александар Кадијевић, Марина Ђорђевић, *Архитектура јавних објеката у Карановцу - Краљеву*, у зборнику Рудо Поље, Карановац, Краљево, Београд-Краљево, 2000, с.265-282 (са старијом литературом); Ненад Макуљевић, *Црква у Карановцу-Задужбина кнеза Милоша Обреновића*, у зборнику Рудо Поље, Карановац, Краљево, Београд-Краљево, 2000, с.283-294 (са старијом литературом); Марија Богдановић, Сузана Новчић, *Храм силаска Св. Духа у Краљеву*, зборнику Рудо Поље, Карановац, Краљево, Београд-Краљево, 2000, с. 295-319 (са старијом литературом);

⁶⁸ *Ибид*, с.149.

⁶⁹ Тихомир Р.Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, Београд, 1924,с.263.

⁷⁰ Наведимо само неке радове: Радослав М.Грујић, *Православна српска црква*, Крагујевац, 1989, с. 59; Др Радосав Марковић, *Задужбине кнеза Милоша*, Просветни гласник бр. 3-5, година LVIII, Београд, 1942, с. 129; Др Миодраг Коларић, *Грађевине и грађевинари Србије од 1790 до 1839 године*, Зборник Музеја Првог српског устанка И, Београд, 1955, с.25, Б. Несторовић, *Преглед споменика архитектуре у Србији XIX века*, Саопштења X, Београд, 1974, 235; Др Миодраг Коларић, *Класицизам код Срба (1798-1848)*, В, Београд, 1966, с. 25, 27 (Коларић једини даје тачну годину завршетка цркве 1825.); Александар Кадијевић, Марина Ђорђевић, *Архитектура јавних објеката у Карановцу - Краљеву*, у зборнику Рудо Поље, Карановац, Краљево, Београд - Краљево, 2000, с.276; Ненад Макуљевић, *Црква у Карановцу - Задужбина кнеза Милоша Обреновића*, у зборнику Рудо Поље, Карановац, Краљево, Београд - Краљево, 2000, с.290;

⁷¹ Др Миодраг Коларић, *Топчидерска црква, њени градитељи, њени сликари*, Зборник радова Народног музеја I, Београд, 1958, с.336; Бошко Николић, *Црква Светог Архангела Гаврила у Горњем Рибнику 1824-1984*, Рибник, 1984, с.7

⁷² Др.Тих.Р.Ђорђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владе кнеза Милоша (1815-1839)*, Београд-Земун, 1926,с. 587; О почетку зидања храма у Карановцу постоје и другачија мишљења, видети у Ненад Макуљевић, *Црква у Карановцу-Задужбина кнеза Милоша Обреновића*, у зборнику Рудо Поље, Карановац, Краљево, Београд - Краљево, 2000, с. 284; Јањи је за оправку цркве у Карановцу исплаћено 3/15.јула 1824. год. 7000 гроша. Пошто је то последња исплата за ту цркву, вероватно је она до тог дана била потпуно завршена, бар када је реч о грубим грађевинским радовима. Димитрије Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, књ.III, Београд, 1899, с. 95

⁷³ Јањи Малом и Николи Цинцару (тј Цицерону) је 8/20. октобра 1824. год. плаћено за рад на рибничкој цркви 1000 гроша али не и за варваринску цркву. Димитрије Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, књ.III, Београд, 1899, с. 127

⁷⁴ Писмо кнеза Милоша Милети Радојковићу од 14/26. маја 1824. године. Др Тихомир Ђорђевић, *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији*, Српски етнографски зборник 33, Београд, 1925, с.25; Др Миодраг Коларић, *Класицизам код Срба (1798-1848)*, В, Београд, 1966, с. 154

или јула 1824. г. али је црква у Варварину до јесени 1824. г. довршена само до свода. Зидови су покривени даскама и остављени тако да се до пролећа осуше.⁷⁵ Маја 1825. г. мајстори су већ приводили крају радове на цркви па су, писмом од 9/21. маја, преко Милете Радојковића тражили од кнеза Милоша крстове за цркву. Кнез Милош им је, писмом од 11/23. маја одговорио да крстова за сада нема, па нека они заврше радове, остављајући место за накнадну уградњу крстова.⁷⁶ Кнез Милош је 30. маја/11. јуна 1825. г. исплатио мајсторима 9000 гроша (од ђурђевског пореза) за радове на црквама у Рибнику и Варварину.⁷⁷ Последња исплата за варваринску цркву је била 05/17. јула 1825. г., и то 1395 гроша и 15 пара, па можемо сматрати да је црква до тада била завршена и да су са овим мајстори били дефинитивно исплаћени.⁷⁸ Милета Радојковић је 31. августа/12. септембра 1825. г. писмом питао кнеза Милоша ком свецу да посвети новоподигнуту цркву, на шта му је кнез већ сутрадан одговорио да цркву посвети оном свецу на чији је дан највећи сабор у Варварину.⁷⁹ Црква је, тако, посвећена Успенију пресвете Богородице (Велика Госпојина), празнику који се празнује 15/28. августа. Није, међутим, познато да ли је у изградњи цркве удела имао и главни кнежев неимар Хаци-Никола Живковић. Парохија при новој цркви, у прво време, се састојала од села Варварина, Бошњана, Маскара, Вратара и Падежа.⁸⁰

Ево шта је о зидању цркве забележио свештеник Мирко Кликовац у Летопису цркве варваринске у Варварину:

„Парохија сада (1942. г., напомена Н.Ђ.) сачињавају с<ело>. Варварин и в<арош>. Варварин са укупно 550 домова у кој<ој> сем Срба православне вере нема другог живља. Село од вароши раздавај<а> Каленићска река назвата по М<анасти>ру Каленићу. У парохији постоји један храм посвећен Усп<ењу>. пресв<ете>. Богородице, а која се од старе давнине зове „Бела Црква”

Црква је саграђена 1824 год. и то на темељу неке старе цркве од прилике и по казивању из доба Римљана, коју су сигурно у своје време Турци порушили. По причању старих људи ова садања црква сазидана је на овај начин: *„Једном приликом дошао је у Варварин кнез Милош и то баш када је неки народни или црквени празник. Када је кнез Милош том приликом видео окупљено мноштво света упитао је одакле се тај народ баш на том месту окупио? На кнежево питање одговорили су му да се на том месту некада налазила црква, коју су Турци порушили, и да се то место зове Црквеште. После таквог одговора, а обзиром да је ту на том Црквешту некада била црква кнез Милош је наредио да се кулук<о>м на истом месту сагради нова црква, што је 1824 год. и урађено” а 1859 године црква је продужена а на том продужењу подигнута је звонара на кој<ој> се сада налазе три звона (мало, средње и велико).”⁸¹*

Стари ратник Милош Срећковић је, на свој стоти рођендан (1987. г.), причао да су знамења варваринске цркве пренета из цркве са Белог брега у Тићевцу. Пошто су цркву на Белом брегу стално угрожавали Турци, одлучено је да се знамења из ње пренесу у Варварин, па је тако и варваринска црква по њој названа Бела црква.⁸² Наравно, ми имамо писане доказе, као што смо већ навели, да се крај око варваринске цркве бар од почетка XVIII века називао Бела црква. С друге

⁷⁵ Василије Крестић, Никола Петровић, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824-1825*, Београд, 1973, с. 81, бр.1964. Одговор кнеза Милоша Обреновића од 28.09/10.10.1824. г. на писмо Милете Радојковића од 26.08/08.10.1824. г.

⁷⁶ Василије Крестић, Никола Петровић, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824-1825*, Београд, 1973, с. 382, бр.896. Одговор кнеза Милоша Обреновића од 11.05/23.05.1825.г. на писмо Милете Радојковића од 09.05/21.05. 1825. г.

⁷⁷ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, књ.III, Београд, 1899, с. 127; Бошко Николић, *н.д.*, с.7

⁷⁸ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, књ.II, Београд, 1898, с. 324

⁷⁹ Василије Крестић, Никола Петровић, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824-1825*, Београд, 1973, с. 499, бр. 896. Одговор кнеза Милоша Обреновића од 1.09/13.05.1825.г. на писмо Милете Радојковића од 31.08/12.09.1825.г

⁸⁰ Део села Вратара припадао је цркви Светог Јована Крститеља у Орашју. Историјски Архив Крушевац, Црква Св.Богородица - Варварин, *Протокол рођених 1837-1850.г.*

⁸¹ *Летопис цркве Варваринске у Варварину*, с.2-3. Летопис је по наређењу Архијеријске власти Бр.521 од 05.02.1942.г. а у смислу прописа Устава српске паравославне цркве, почео да води 10.10.1942.г. парох варварински свештеник Мирко Кликовац. Између заграда <> дата су слова која су изостављена у оригиналу.

⁸² Топлица Симић, *Варварин*, Варварин, 1995, с.177

стране, сасвим је могуће да је варварински свештеник Стојан Милићевић, који је побегао од Турака управо из Ћићевца где је био парох, понео са собом светиње из ћићевачке цркве.

О аутору иконостаса постоји више прича. По првој, иконостас је радио кнежев омиљени „молер” Јован Стергевић са синовима и Живком Павловићем. Јован Стергевић, познатији као Јања Молер, живописац–печалбар с југа и по свој прилици Цинцарин, дошао је у Србију с „вилајета” почетком 1824. г. и убрзо постао придворни живописац, а ускоро ће постати и најзапосленији сликар у Кнежевини Србији. Поред иконостаса у варваринској цркви, осликао је кнежеве конаке у Крагујевцу и Пожаревцу као и низ других иконостаса, од којих су најпознатији они у цркви у Свилајнцу (из 1827. г.),⁸³ манастиру Рукомији (из 1829. год.) и Топчидерској цркви (1836.). Иконостас у варваринској цркви је, по тој верзији, завршен 1828. г.⁸⁴ По другој верзији, међутим, иконостас је радио само Живко Павловић из Пожаревца, и то негде око 1859. г.⁸⁵ По трећој и највероватнијој теорији, иконостас је радило више иконописаца. Неколико икона је радио, још крајем XVIII века, неки непознати иконописац, вероватно Грк, који је урадио и иконостас у Св. Роману.⁸⁶ Касније, током XIX века, иконе су иконописала бар још три иконописца, од којих је један вероватно Јања Молер (1833.).⁸⁷

Варварин су, управо у време када је завршавана црква, обишла два путописца – Јоаким Вујић 1826. год. и Ото Дубислав пл. Пирх 1829. год. Ево шта они пишу о цркви и Варварину.

Јоаким Вујић (1826.) вели: „...*так са калуђери дођем к Белој Цркви. Ова црква лежи на једној прекрасној пространој равници, при реки Морави... Недалеко од ове цркве находи се и једно село, именуемо Варварин.*”

Ото Дубислав пл. Пирх (1829.): „*Од свију српских села која сам досад видео, Варварин је несумњиво најбоље подигнуто село. Виде се неколико кровова покривених црепом, куће су доста добре, селске уличице правилније но по другим селима и оперважене високим плетивима, палисади-ма, којима су поједина имања ограђена. **Нова, зидана црква подигнута је на северном крају села.** (подвукао Н.Ђ.) *Наш пратилац, чија је кућа била најбоља у Варварину, прими нас код себе; свуда се видео ред. Вредна домаћица, баба и неколико деце заузеше једну страну ватре, а на другој беше спремљено преноћиште за нас. Дође и један поп⁸⁸ и наш обед не беше тако свечан као други пут, али га проведосмо у најбољем расположењу, као и увек.*”⁸⁹*

Опис храма

Изглед цркве је уобичајен за храмове саграђене у првим деценијама XIX века. Наиме, премда је процес усвајања средњоевропских архитектонских схватања (каснобарокних, класицистичких и романтичарских) у Књажевини Србији у области профаног градитељства отпочео још 20–тих година XIX века, црквена архитектура је доста дуго остала по страни од таквих струјања. Она је још увек узоре тражила у старим, традиционалним облицима црквеног градитељства. Цркве које су подизане од трајнијег материјала до краја тридесетих година су обликоване као једнобродне грађевине скромних димензија, засведене полуобличастим сводом, без звоника и кубета, са наосом подељеним пиластрима и потпорним луцима на неколико (обично 4) травеја. Певнице се у унутрашњој обради готово не разликују од осталих травеја, а споља се упоште не издвајају из

⁸³ Овај иконостас је пренет у оближње село село Дубицу, док се у Свилајнцу сада налази иконостас нешто каснијег датума, са иконама у барокном стилу.

⁸⁴ Др Миодраг Коларић, *Топчидерска црква, њени градитељи, њени сликари*, Зборник радова Народног музеја I, Београд, 1958, с.339; Топлица Симић, *Варварин*, Варварин, 1995, с. 177

⁸⁵ Ово мишљење покојног Радомира Станића забележено је на првој страни *Летописа цркве варваринске у Варварину*.

⁸⁶ Циклус се састоји од иконе Богородица са Христом и неколико сцена из Христовог живота. Овај иконописац је можда био Грк, сличан ономе који је сликао иконостас Саборне цркве у Нишу 1815.г. Павле Васић, *Уметност у Крушевцу у Уметничка топографија Крушевца*, Нови Сад-Крушевац, 1990, с.190

⁸⁷ Павле Васић, *Уметност у Крушевцу у Уметничка топографија Крушевца*, Нови Сад-Крушевац, 1990, с.195

⁸⁸ Вероватно је то био парох Стојан Милићевић.

⁸⁹ Пирх Ото Дубислав, *Путовање по Србији 1829*, Београд, 1983

платна бочних фасада. Такве су биле цркве у Бељини (1813-1819), Јагодини, Рибнику (1824), Варварину (1825), Свилајнцу (1827), Остружници (1831-1833), Великом Селу (1834), Врчину (1834) итд.

Од 30-тих година, под утицајем војвођанске црквене архитектуре, појављују се на западним прочељима појединих цркава звоници, као што је то у Топчидеру (1832–1834), Винчи (1852), Великој Моштаници (1858), Варварину (1859).

Такође се и певнице постепено све више издвајају као посебно обликован полукружни простор, јасно уочљив споља, на пример код старе цркве Св. Марка у Београду (1834–1835), у Вишњици (1838–1842), Малом Пожаревцу (1862).

Црква у Варварину је једнобродна грађевина са полукружном апсидом и полукружним певницама утопљеним у масу зида, тако да се споља ни не примећују. Димензије цркве су 10,00 x 8,50 м. Зидана је од камена у кречном малтеру и омалтерисана са унутрашње и спољне стране. Пиластрима и потпорним луцима подељена је на три травеја, простор селеје и певница и олтарски простор. У западном делу цркве је припрата изнад које се уздиже високи звоник са прозорима. Западна фасада је подељена по вертикали плитким пиластрима на три дела. Средњи пиластри се продужују по фасади звоника.

Јереј Марко Миловановић

О јереју Марку Миловановићу знамо веома мало. Поуздано је да је рођен око 1777. год,⁹⁰ а на основу тефтера чибучког сазнајемо да је поп Марко 1823. год. имао 51 брава стоке.⁹¹ Умро је 27. децембра 1829. год. 8. јануара 1830. год. и сахрањен у порти варваринске цркве.⁹² Његова жена Милена умрла је 5/17. јануара 1852. г. Сахрањена је 6/18. јануара 1852. год.⁹³

Његова ћерка Јерина се удала 9/21. фебруара 1843. год. за Димитрија Обрадовића из Бачине. Кум је био Нестор Обрадовић из Бачине. Венчали су се у цркви Светог Јована Крститеља у Орашју. Служио је јереј Јован Поповић.⁹⁴ Немамо податке о евентуалним другим његовим наследницима.

Протојереј Стојан Милићевић - Варварин

Протојереј у време зидања цркве је био Стојан Милићевић који је тада већ неколико година био свештеник у Варварину. Прота Стојан Милићевић је веома занимљива личност. Родио се у Ћићевцу 1783. год. од оца Милића Томића и мајке Станке.⁹⁵ Милић је био кнез ражањски, војвода и дипломата. Стојан је у рат ишао кад год би му и отац отишао. Обојица су учествовали у бици на Каменици (Чегар) 1809. г. када су једва преживели. После тога се Стојан запопио, али је наставио и да ратује. По пропасти устанка, Турци су 1813. г. ухватили кнеза Милића са синовима Дмитром и Стојаном и хтели су њиховом смрћу да застраше народ. Кнеза Милића и Дмитра су набили живе на коље на Мечки код Ражња, док је Стојан то гледао и чекао на свој ред. Пошто је био поп, за њега су припремили зелено обојен колац. Неки присутни Срби стану молити Турке да поштеде попа Стојана али ови, не обазирјући се, почну да набијају живог Стојана на колац. Тада Срби понуде 25 кеса (12.500 гроша) за попа Стојана те Турци, пошто им старешина манастира Св. Роман изброја новац, пустише већ израњављеног попа. Пошто се вратио кући, Стојан је продао 400 свиња и вра-

⁹⁰ На његовој надгробној плочи пише да је живео 52 године а умро је децембра 1829. год. (види напомену 78.)

⁹¹ Архив Србије, Тефтер чибучки за јагодинску нахију из 1823. год. с.8

⁹² Надгробна плоча јереја Марка Миловановића у порти цркве у Варварину на којој пише „... d1 po-ivaetß rabß bo`JereJ marko milovanovJ1 `JvJ kß 52 l1to J prestavJse dekevrJ 27 1827

⁹³ Историјски архив Крушевца, *Проткол умрли цркве у Варварину 1845-1853*

⁹⁴ Историјски архив Крушевца, *Проткол венчаних цркве у Варварину 1837-1861*

⁹⁵ Милић и Станка су већ имали старијег сина Дмитра. Станка је, из првог брака имала сина Стевана, који ће касније погинути 1809.г. на Каменици. Томић Милић се родио око 1740.г. у Дечанима у Метохији одакле је око 1750.г. његов отац Тома са породицом пребегло у Сталаћ. Др Бранко Перуничкић, *Крушевац у једном веку 1815-1915*, Крушевац, 1971, с. 56

тио дуг манастиру. Нешто касније, по везировој заповести, окују попа Стојана са још 60 других Срба и отерају га код Шашит-паше Френчевића у Крушевац. Међутим, пошто је Шашит-паша био некада познаник са кнезом Милићем, он Стојана пусти. Када су после неког времена Турци послали 30 каваза из Ниша да га поново ухвате, поп Стојан, кога је унапред обавестила нека Туркиња, баба Тана из Ражња, побегне преко Мораве у Варварин. Кавазии потраже попа Стојана у Ћићевцу, па чак сиђу све до Мораве где на њих припуцају са српске стране. После тога се кавазии врате у Ћићевац где опљачкају и попале сву попову имовину.⁹⁶ Стојану Милићевићу је, на захтев књаза Милоша, тадашњи београдски митрополит Агатангел почетком 1817. године дао у парохију села Варварин, Маскаре и Бошњане.⁹⁷ На основу тефтера чибучког из 1823. год. знамо да је Стојан тада имао 73 брива стоке.⁹⁸

Стојан Милићевић је постао прота за Темнић. По смрти јереја Марка Миловановића, служио је као једини свештеник у варваринској цркви све до маја 1847. год. када на парохију долази његов син Миладин.⁹⁹ Стари прота је служио заједно са сином до августа 1847. год, а отада па до октобра исте године ретко служи. После тога се углавном повукао. Срећемо га у протоколима рођених Цркве Св. Богородице само од 14. до 24. септембра/6. октобра 1848. год. када мења сина Миладина, 13/25. марта 1849. год. када крсти унуку Јефимију (Миладинову ћерку) и последњи пут маја 1849. г.¹⁰⁰ Нешто је дуже служио при сахранама. Служио је опело некој Милани Николиној 3/15. марта 1852. г., а затим и свештенику из Сталаћа Милети Тодоровићу 22. априла/4. маја 1853. г.¹⁰¹ Прота Стојан је нарочито остао активан при венчањима на пимер оним масовним 11. и 12./23. и 24. новембра 1851. год. и 27. јануара/8. фебруара 1852. год.¹⁰² Умро је 17/29. септембра 1853. год. и био сахрањен код варваринске цркве.

Споменимо су да од јануара 1837. год. па до 1850. (не рачунајући Миладина Милићевића) једино 6. јула 1838. год. по једно дете крстили јереји Радован Стефановић¹⁰³ и Голуб Милошевић. Тих дана се у протоколима не помиње прота Стојан, па су га вероватно због нечега мењала ова два јереја. Поред тога, јереј Голуб је 28. новембра 1847. год. служио на сахрани младог Лазара Поповића из Варварина.¹⁰⁴ Други свештеници нису у овом периоду чинодејствовали у варваринској цркви.

Прота Стојан је повремено служио и у другим оближњим црквама. Тако је 17. фебруара/1. марта 1837. год. чинодејствовао у јасичкој цркви на венчању Димитрија Поповића (сина јасичког свештеника Милосава Ћићевца) из Јасике и Стане Станка Гмитровића из Велике Крушевице.

Интересантно је да на спомен плочи на којој су дата имена свештеника из породице Милићевић, на јужном зиду цркве, споља, стоје погрешни биографски подаци за проту Стојана. Ту пише да је Стојан рођен 1754. а умро 1836. год, што је потпуно погрешно. Нарочито изненађује погрешна година смрти, јер је она лако могла да се провери у Протоколу умрлих цркве у Варварину.

⁹⁶ Милан Ђ. Милићевић, *Стојан Милићевић*, Поменик, Београд, 1959, др Бранко Перуничкић, *Крушевац у једном веку 1815-1915*, Крушевац, 1971, с. 53-54

⁹⁷ Архив Србије, Збирка Мите Петровића бр.498, Писмо Агатангела митрополита београдског кнезу Милошу од 1/13. марта 1817. год.

⁹⁸ Архив Србије, Тефтер чибучки за јагодинску нахију из 1823. г. с.8

⁹⁹ Миладин је у ствари први пут служио на сахрани 22. новембра/4. децембра 1846. г. а затим поново тек 7/19. маја 1847. год.

¹⁰⁰ Историјски Архив Крушевац, Црква Св. Богородица-Варварин, *Протокол рођених 1837-1850. г.*

¹⁰¹ Историјски Архив Крушевац, Црква Св. Богородица-Варварин, *Протокол умрлих 1837-1853. г.*

¹⁰² Прота Стојан је служио на венчању 16/28. септембра 1851. год. (1 венчање), 11/23. новембра 1851. год. (4 венчања), 12/24. новембра 1851. год. (5 свадбе), 23. јануара/4. фебруара 1852. год. (1 венчање), 26. јануара/7. фебруара 1852. год. (1 венчање) и 27. јануара/8. фебруара 1852. год. (9 венчања). Јереј Миладин није венчавао од 7/19. новембра 1851. год. па до 7/19. априла 1852. год. Историјски Архив Крушевац, *Црква Св. Богородица - Варварин, Протокол венчаних 1837-1861. год.*

¹⁰³ Радован Стефановић-Поповић, парох у цркви у Светог Јована Крститеља у Орашју. Родом је из Орашја, син је свештеника Стефана Поповића. *Протоколи рођених, венчаних и умрлих цркве Светог Јована Крститеља у Орашју.*

¹⁰⁴ Лазар је умро 27. новембра 1847. г. *Цеква Св. Богородица - Варварин, Протокол умрлих 1837-1853*

Прота Стојан је, са супругом Инојком¹⁰⁵, 1831. г. имао четири жива сина: Станоја, Милоја, Миладина и Милана.¹⁰⁶ У Тефтеру пореских глава 1836. г. помињу се, уз њега, Станоје и Милоје.¹⁰⁷ (ТПГ 1836 с.18) Док је Миладин задржао презиме Милићевић, Милоје је узео презиме Протић али се у почетку јавља као Стојановић, Станоје се у изворима јавља са презименима Протић и Милићевић, док се Милан јавља као Стојановић.

Протојереј Миладин Милићевић

Миладин Милићевић је рођен 1818. године.¹⁰⁸ Венчао се са Синђелијом–Синђом¹⁰⁹ негде око 1840. г. Рукоположен је или крајем 1840. или почетком 1841. године. Први син Сава му се родио 26. априла/8. маја 1841. г. У то време Миладин је био ђакон.¹¹⁰ Син Аксентије му се родио 14/26. фебруара 1844. г. када је Миладин већ био јереј.¹¹¹ Примео је парохију у Варварину од оца Стојана 1/13. маја 1847. г. и то као капелан.¹¹² Прво венчање је обавио 28. јула/9. августа 1847. године.¹¹³ На парохији је остао до 7/19. октобра 1862. г. када је предао своме сину Аксентију као капелану. Наравно, и даље је повремено служио.

Умро је од срца 18/30. јула 1891. г. изјутра. Сахрањен је 19/31. јула на варваринском гробљу. Опело су вршили намесник темнишки Светозар Станковић,¹¹⁴ намесник Матија Ђурић и парох катунски Лазар Поповић.¹¹⁵

Аксентије Милићевић

Родио се 14/26. фебруара 1844. год. као други син свештеника Миладина Милићевића, јереја у Варварину.¹¹⁶ Основну школу је завршио у Варварину, а Богословију у Београду.

Аксентије се оженио као богослов, 22. јула/3. августа 1862. год, Станом, ћерком Стефана Милановића, пароха брзанског. Кум на венчању је био Милосав Миливојевић из Секурича. Венчање је обавио јереј катунски Јевтимије Поповић.¹¹⁷

¹⁰⁵ Инојка је рођена 1780. године. Умрла је 11/23. јуна 1843. године, сахрањена је у порти варваринске цркве. На њеној надгробној плочи се налази следећи натпис: „... леже кости Инојке бивше варваринске верне супруге протонамесника Стојана Милићевића која се преставила 11. јуна 1843 год. у 63. години живота” (транскрибовано на савремену ћирилицу)

¹⁰⁶ За сада нисмо могли да утврдимо у каквим су конкретним родбинским односима били Вељко Милићевић (умро 8/20. јула 1839 а сахрањен 9/21. јула 1839.г.) и Петар Милић (умро 14/26.јула, сахрањен 15/27.јула 1841. год) са Стојаном Милићевићем осим да су сигурно род и то близак. АС-Инв. бр.565 Мин. фин. Тефтер арачки-Нахија Јагодинска капетанија темнишка 1831.г, с.20

¹⁰⁷ Архив Србије, Тефтер пореских глава 1836.г, с.18

¹⁰⁸ По подацима узетим из *Црква Св. Богородице-Варварин, Протокол умрлих 1876-1892*, где стоји да је у време смрти 1891.г. Миладин Милићевић имао 73 године. И на спомен плочи на варваринској цркви као година рођења проте Миладина стоји 1818.година.

¹⁰⁹ Синђа је рођена 22. августа/3. септембра 1820. год. Умрла је 08/20.августа 1886.год. Надгробни споменик на варваринском гробљу поред цркве.

¹¹⁰ ум на крштењу је био Милосав Миливојевић из Секурича. Крштење је 9/21. маја 1841. год. обавио Стојан Милићевић. *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол рођених 1837-1850.г.*

¹¹¹ Кум на крштењу 9/21. марта 1844.г. био је Милосав Миливојевић из Секурича. Крштење је обавио Стојан Милићевић. *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол рођених 1837-1850.г.*

¹¹² Тако пише у *Летопису цркве варваринске.с.6*, међутим пре ће бити да је он пре ток датума био капелан код свог оца а да је од тог дана преузео парохију.

¹¹³ *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол венчаних 1838-1861.г.*

¹¹⁴ Свештеник у цркви у Јасици.

¹¹⁵ *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол умрлих 1876-1892.г.*

¹¹⁶ Кум на крштењу 9/21. марта 1844.г. био је Милосав Миливојевић из Секурича. Крштење је обавио Стојан Милићевић. *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол рођених 1837-1850.г.*

¹¹⁷ *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол венчаних 1861-1877.г.*

Ступио је на парохију 7/19. октобра 1862. год. као капелан. Остао је на парохији до смрти 2/14. децембра 1891. год. На парохији га је 10/22. децембра наследио његов син Миахило Милићевић.¹¹⁸

Боловао је од катара црева. Крајем октобра 1891. год. стање му се погоршало, па од задњих дана октобра изгледа да није више ни служио. Умро је 2/14. децембра 1891. г. изјутра. Сахрањен је 3/15. децембра 1891. год. на варваринском гробљу. Опело су вршили свештеници Тимотије Марковић и Лазар Поповић.¹¹⁹

Његова ћерка Љубица је рођена 20. октобра/1. новембра 1873. године. Била је писмена. Најпре се удала за Влад. Јанковића, поштара из Варварина. Убрзо је остала удовица па се 25. маја 1895. год. преудала за Мијаила Марковића, среског начелника у Варварину у пензији. Мијаило је био рођен 10/22. октобра 1850. год. и ово му је био такође други брак. Венчали су се у јасичком храму. Венчање је обавио Светозар Станковић, парох јасички, а кум је био Алекса Петковић, трговац из Јасике.¹²⁰

Михаило Милићевић

Михаило је рођен 8/20. августа 1864. год. у Варварину.¹²¹ Син јереја Аксентија Милићевића и Стане из Варварина.¹²² Завршио је основну школу у Варварину и Богословију у Београду.

Михаило Милићевић је дошао на парохију 10/22. децембра 1891. год. Служио је на парохији до 11/23. децембра 1900. год. када је као врло спреман свештеник постављен за судију духовног суда у Београду.¹²³ За време Првог светског рата, протојереј Михаило је повремено служио у варваринској цркви (током 1914. и 1915. године), премда је тада био члан духовног суда у Београду.¹²⁴ Служио је у варваринској цркви и септембра 1919. год.¹²⁵

Старо гробље код Руског споменика (Саставци)

Када се обрађује историја Варварина и варваринске цркве, немогуће је заобићи старо гробље у Саставцима. Премда је о њему већ писано у два наврата, оба пута су подаци били непотпуни, па и нетачни.

Најпре пар речи о самом гробљу. Оно се налази на потезу који се зове Саставци, а у непосредној близини се налазио некадашњи Варварин који је одатле на место где се данас налази село Варварин преселио гроф Орурк пред Варваринску битку крајем августа–почетком септембра 1810. год. На простору некадашњег Варварина су изграђена српска утврђења. Само гробље се налази на месту некадашњег праисторијског насеља из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба.

Када говоримо о споменицима, свакако морамо исправити три грешке које се јављају у раду Николе Дудића о старим гробљима у Србији.¹²⁶ Најпре, у близини није постојало никакво село Саставци већ, као што смо рекли, некадашњи Варварин. Друго, гробље се налази у Саставцима а не на месту званом Селиште. Селиште се налази пар стотина метара северно тј. североисточно, и

¹¹⁸ *Летопис цркве варваринске, с.6*

¹¹⁹ *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол умрлих 1876-1892.г.*

¹²⁰ *Црква Св.Богородице - Варварин, Протокол венчаних*

¹²¹ *Црква Св.Богородица - Варварин, Протокол рођених 1863-1869. г.* На спомен плочи на цркви као година рођења написана је 1865. г.

¹²² *Кума на крштењу, 16/28.августа 1864. г. била је Јерина, супруга покојног Милоја Протића из Варварина. Крштење је обавио јереј катунски Јевтимије Поповић. Црква Св.Богородица-Варварин, Протокол рођених 1863-1869. г*

¹²³ *Летопис цркве варваринске, с.6*

¹²⁴ Тако је речимо извршио опело 6/19. новембра и 2/15. децембра 1914. г, те 28. фебрура/13. марта 1915. г. *Црква Св.Богородица-Варварин, Протокол умрлих 1914-1925.*

¹²⁵ На сахранама 26. и 29. септембра 1919. год. *Црква Св. Богородица-Варварин, Протокол умрлих 1914-1925.*

¹²⁶ Никола Дудић, *Стара гробља и надгробни белези у Србији*, Београд, 1995, с. 57

ту се налазио Варварин. Треће, на гробљу се и данас сахрањује.¹²⁷ Интересантно је да је још Јован Мишковић тврдио да се на том гробљу више не сахрањују, мада многобројни надгробни споменици из тог времена негирају његову тврдњу. На гробљу постоји континуитет сахрањивања, бар од 1756. год. до данас. Према облику крстова без натписа и неких једноставних вертикалних плоча, могло би се рећи да је гробље настало и пре XVIII века.¹²⁸ Укупно има десетак надгробних споменика из XVIII века и (можда) ранијег периода, док оних из првих деценија XIX века има много. Скрећемо пажњу на три датирана споменика (најстарији из 1756. год, други из 1765. год. и трећи из 1771. год). Споменик из 1765. год. је подигнут неком јеромонаху Данилу о коме за сада ништа не можемо да кажемо. Други споменик, онај из 1771. год, подигнут је неком кнезу Николи, који нам је непознат из других историјских извора.¹²⁹ Трећи и најстарији је подигнут 1756. год. некој Госпави која нам је такође потпуно непозната из других историјских извора.¹³⁰

Свештеник Сергије Поповић

Причу о духовном животу у Варварину завршићемо биографијом свештеника Сергија Поповића, последњег свештеника у Варварину до Првог светског рата.

Сергије Поповић је рођен 15/27. октобра 1866. год.¹³¹ у Јасици. Отац му је био Миладин Поповић, парох јасички.

Миладин Поповић, син абације Стевана–Цеке Поповића, рођен је у Јасици 12/24. новембра 1837. год. Његова породица је од давнина давала свештенике, најпре у крају око Врања а затим у околини Варварина, одакле је Стеван Цека Поповић прешао у Јасику некако одмах после Другог српског устанка. Миладин је завршио основну школу у Јасици, а затим је наставио школовање на Богословији. Постао је први учитељ у селу Обрежу 1857. год. На том месту је остао до краја школске 1860/1861. год. Тада се, 16/28. јула 1861. год, венчао са Магдаленом, ћерком Милоја Протића из Варварина. Одмах потом се запопио и примио парохију у Јасици. Ту му се 2/14. октобра 1863. год. родила ћерка Персида и, нешто касније, 2/14. марта 1865. год, ћерка Даринка (или Драгиња). Даринка је умрла већ 13. августа 1865. год. Најзад, 15/27. октобра 1866. год. родио му се син Сергије. Отац Миладин је једно време био и *стараоц школе јасичке*. По угушењу Тимочке буне осуђен је, 15/27. априла 1884. год. у Алексинцу, на 8 година затвора. По издржаној казни, отац Миладин одлази у Драгоцвет где добија парохију. Распродао је већи део свог непокретног имања у Јасици, осим куће и плаца које је после његове смрти наследио син Сергије.¹³² Прота Миладин је умро од срчаног удара 22. септембра/5. октобра 1905. г. у селу Сијоковцу. Сахрањен је 23 септембра/6. октобра 1905. год. на варваринском гробљу. Опело је извршио јеромонах Гаврило из манастира Јошанице.

Сергије је завршио основну школу у Јасици, а затим Богословију. За свештеника је рукоположен 1894. год. Супруга му се звала Персида (рођена 1871. год). У Варварину је на служби од почетка јануара 1901. год, а сменио је на тој парохији Михаила Милићевића. Јереј Сергије је, иначе, пре Варварина службовао у Неготину.¹³³ Служио је до 8/21. јануара 1916. год, а од тада па до 1/14. октобра 1918. год. не служи. Нисмо, за сада, могли да утврдимо да ли је био интерниран или му је само забрањен рад. Почео је поново да служи 1/14. октобра 1918. год, десетак дана пре ослобођења Варварина. Одликован је црвеним појасом. Умро је 29. априла/12. маја 1925. год. и сахрањен је на варваринском гробљу. Његова супруга Персида је умрла 1943. год.

¹²⁷ Исто

¹²⁸ Никола Дудић, *н.д.*, с.57

¹²⁹ Никола Дудић, *н.д.*, с.57 са старијом литературом. Видети такође илустрације ових споменика у истој књизи..

¹³⁰ Јован Мишковић, *Грађа за новију историју Србије*, Гласник СКУД XLVIII, с. 173, интересантно је да овај споменик Дудић уопште не помиње премда је овај одлично сачуван и добро читљив и данас.

¹³¹ Први датуми су по старом а други по новом календару..

¹³² Кућу и плац Сергије ће, после Првог светског рата продати својим рођацима у Јасици.

¹³³ Нисмо могли да утврдимо да ли је пре Неготина службовао још негде или му је то била прва парохија 1894. г. када је рукоположен.